

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in *Svensk Idrottsforskning: Organ för Centrum för Idrottsforskning*.

Citation for the original published paper (version of record):

Yttergren, L. (2014)

Fallet Dan Waern: pengarna, idealen och idrottsfamiljen.

Svensk Idrottsforskning: Organ för Centrum för Idrottsforskning, 23(4): 18-22

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:gih:diva-3621>

Fallet Dan Waern

Pengarna, idealen och idrottsfamiljen

Löparen Dan Waern är en i raden av idrottstjärnor som stängts av på livstid för brott mot amatörreglerna. Fallet blottar en sektliknade kultur inom delar av idrottsrörelsen.

Leif Yttergren
Docent
Gymnastik- och idrottshögskolan

AMATÖRISMEN VAR DEN största ideologiska frågan inom den internationella toppidrotten under 1900-talet. Eftersom professionalism och kommersialism numera är självklara ingredienser inom idrotten, kan det för en nutida betraktare te sig svårt att förstå och inse vidden av amatörfrågans betydelse och genomslagskraft under 1900-talet.

Fallet Dan Waern är intressant av flera skäl. För det första är det nästan helt bortglömt. För det andra väcker avstängningen frågor av övergripande karaktär kring etik och moral i den ofta upphöjda och hyllade svenska idrottsmodellen. Hur kunde brotten mot amatörreglerna fortgå år efter år? Och hur agerade de tre huvudaktörerna: Dan Waern, Svenska friidrottsförbundet och Internationella friidrottsförbundet (IAAF).

Löparen och pengamaskinen

Otaliga toppidrottsmän fälldes för brott mot de rigorösa bestämmelserna som i princip förbjöd all ekonomisk ersättning i samband med idrott. Här kan nämnas löparna Gunder Hägg, Arne Andersson och Paavo Nurmi. Reglerna drabbade främst manliga friidrottare och straffen var hårda, ofta livstids avstängning från all amatöridrott. Löparen Dan Waern var den sista att stängas av i Sverige och fallet var oerhört uppmärksammat i sin samtid.

Waern var inte vem som helst vid tiden för avstängningen. År 1961 var han den största friidrottsstjärnan i Sverige och jämte boxaren Ingemar Johansson den mest omskrivna idrottsstjärnan alla kategorier. År 1960 hade Waern kommit fyra på 1 500 meter i Rom-OS och han

hade varit tvåa på samma distans i EM i friidrott i Stockholm 1958. Han slog tre världsrekord på 1 000 meter under karriären, och tilldelades Svenska Dagbladets bragdmedalj 1957 (1).

Under säsongen var löpningen, som jag tolkar det, en inkomstbringande sysselsättning och Waern sprang ofta så kallade försörjningslopp. Lokala och regionala evenemang var populära och lockade relativt mycket publik, under en tid då tv-tittandet ännu befann sig i sin linda.

Öppet hemlighetsmakeri

Att Waern var proffs under friidrottssäsongen är känt (2). Waern medgav öppet att han tog emot pengar för att ställa upp i friidrottstävlingar, men hur mycket han tjänade och hur de ekonomiska transaktionerna sköttes, vet vi ännu lite om. Ett problem för den intresserade forskaren är emellertid det omfattande hemlighetsmakeriet, då som nu, kring ekonomiska frågor inom idrotten (3).

Under säsongen 1960 sprang Waern totalt 44 lopp från 14 maj till 9 oktober, vilket inkluderar landskamper och loppet i Rom-OS. Det var således ett oerhört intensivt tävlande under vissa perioder (4). Inledningen på juli 1961 var särskilt tävlingsintensiv, då Waern sprang sex lopp på nio dagar. Han förklarar själv det intensiva tävlandet med att han behövde pengar till att betala av på lånet på den nyinköpta gården i Bollebygd (5).

Waern gjorde något som kan liknas vid turnéer runt om i Sverige, och inte sällan var andra friidrottare, både svenska och utländska, med på de inkomstbringande turnéerna. Waern med flera drog exem-

pelvis över 7 000 åskådare till de populära Gimospelen i nordöstra Uppland år 1961 (6).

Waern hade ingen agent, tränare eller manager som skötte det praktiska kring tävlingarna utan hanterade allt själv. Ofta blev han kontaktad via telefon av arrangörsklubben. Muntligt kom man överens om de ekonomiska villkoren för deltagandet.

”Pengarna rullade in, men slutet närmade sig snabbt och oundvikligt.”

Waern fick/tog betalt per åskådare, 50 öre var den vanliga taxan, alternativt en fast summa på cirka 1 000 kronor per lopp, ibland väsentligt mer (7). Siffran 3 000 kronor per lopp nämns i pressen, och jag har en känsla av att Waern i intervjuerna ville tona ned nivån på ersättningen då han av journalister anklagats för att vara girig (8).

En källa gör gällande att inträdesavgiften successivt höjdes från fyra kronor till fem kronor för att finansiera Waerns deltagande (9). Det handlade om svarta pengar, som Waern inte skattade för.

Komtanter i garderoben

På 1960-talet var det kontanthantering som gällde inom friidrotten. Pengarna betalades ut av arrangörsklubbens kassör direkt i Waerns hand efter loppet. Waern vittnar om lång kö till kassören efter tävlingarna när alla skulle inhämta dagens ”lön”; allt från laglig reseersättning till regelvidrigt ”arvode”. ”Alla tog betalt, alla som kunde”, framhåller Waern.

Waern satte aldrig in de svarta pengarna på banken eller posten, allt för att hindra eventuell kontroll av skattmyndigheten. Istället förvarade han dem, enligt egen utsago, i en skokartong i en garderob i hemmet (5). Säsongen 1960 sprang Waern in grovt räknat 40 000 kronor (knappt tre och en halv årslön för en arbetare), och till det kom diverse andra uppdrag som också genererade pengar (10).

Ställs Waerns lön i relation till det officiella och tillåtna dygnstraktamentet tydliggörs skillnaden mellan den svarta

och vita ekonomin inom friidrotten. Från och med 1961 fick, som nämnts ovan, högst 40 kronor utgå i traktamente (11). Dessutom kunde idrottarna ta emot pris till ett värde av 175 kronor (som inte fick säljas) (12). Under landslagsuppdrag utgick tio kronor per dag i fickpengar, men ingen ersättning för förlorad arbetsförtjänst (13).

Detta borde ha påverkat viljan och förmågan att delta i landslaget för en friidrottare, i synnerhet om denne var familjeförsörjare. En alternativ tolkning är att alla visste om de otillåtna gagerna i friidrotten och att dessa möjliggjorde för alla att ställa upp på landslagsuppdrag. Landskamperna var därmed en plats för friidrottarna att visa upp sig och stärka sitt varumärke.

Hur ska Waerns och andra friidrottares intensiva tävlande förklaras? Den yttersta orsaken torde utan tvivel vara pengar. Till

Gunnar Tjørnebo och Dan Waern under träningspass i Formia i Italien kring år 1960. Foto: Svenska friidrottsförbundets arkiv, Riksarkivet.

detta skall läggas att det fanns en tävlingsstruktur inom friidrotten som möjliggjorde Waerns proffskarriär. Friidrott var som nämnts en populär idrott i Sverige och det arrangerades mängder av friidrottstävlingar.

Proffsdebatten 1960

I slutet av friidrottssäsongen 1960 seglade det upp en intensiv debatt i tidningarna som kallades ”proffsdebatten”, eller ”proffsrafsten”. Bakom debatten låg några friidrottsklubbar i Stockholm som menade, att de hamnat i ekonomiska bryderier på grund av att de tvingats betala ut stora arvoden till friidrottarna. Dessa idrottare fick kritik och kallades bland annat ”handelsresande i friidrott” i pressen (14).

Debatten kan ses som en maktkamp. Vem skulle ha rätt till pengarna, till vinsten vid friidrottstävlingar? Arrangören eller idrottaren? Vissa tidningar menade att det var synd om klubbarna och de ideellt arbetande ledarna, som tvingades att betala och därmed riskerade klubbarnas ekonomier (15).

Det var således vissa enskilda klubbars ekonomiska utsatthet, konkurrensen om stjärnorna och att klubbarna inte längre hade möjlighet att arrangera attraktiva friidrottsgalor (främst i Stockholm), som gjorde att de bröt mot hederskoden inom idrottsfamiljen. De skvallrade till pressen och därmed utsattes friidrottarna för risken att bli avstängda. Arrangörerna gick alltså inte den formella vägen, via Friidrottsförbundets styrelse eller årsmöte, för att komma till rätta med problemet med den otillåtna ersättningen, som man själv var orsak till genom att trissa upp gagerna till friidrottarna.

En klassfråga

Waern kände sig uppenbart utpekad. Han var den stora stjärnan. I en lång artikel i *Året Runt* med den mycket provocerande rubriken ”Jag har inte råd av vara amatör”, erkände Dan Waern att han tog emot pengar samtidigt som han redogjorde för livet som löpare. Waern redovisade också sin syn på amatörfrågan och gick till angrepp mot ”mångmiljonären” och amatörfundamentalisten Avery Brundage, vilken vid tillfället var IOK-president. Waern menade att amatörfrågan hand-

lade om klasstillhörighet. Artikeln följdes upp med en lång intervju med Gunder Hägg, där denne erkände att han tagit emot i snitt 800 kronor per lopp men ibland upp mot 2 000 kronor vid större tävlingar (16). Även arbetarsonen Hägg lyfter fram klas-saspekten i sin kritik av amatörbestämmelserna:

”Låt en fattig skriva om amatörbestämmelserna. De som nu finns har en gång plitats av miljonärer och passar inte dagens situation. Skall vi hålla oss med världsstjärnor måste vi antingen tumma på amatörreglerna eller också rekrytera eliten från Östermalm med omnejd.” (17)

Diskussionen i pressen oroade Friidrottsförbundet som framhöll att man skulle ta upp ”proffsbeskyllningarna” så fort som möjligt, men man ville först ha svart på vitt att ekonomiska oegentligheter förekommit (18). Självklart kände man inom idrottsfamiljen till myglandet, det måste man helt enkelt ha gjort, men man valde att ligga lågt.

En orsak till Friidrottsförbundets strutstaktik var att det riskerade att förlora i internationell konkurrenskraft om de bästa friidrottarna stängdes av. Man trodde också att pressdebatten skulle ebba ut och att en normalisering skulle komma till stånd. Men där bedrog man sig. Friidrottsförbundets inställning är intressant med tanke på att landets största friidrottsstjärna öppet hade medgett att han bröt mot regelverket och därmed också mot svensk lag. Dessutom mot en regel som låg högt upp på den idrottsliga straffskalan.

Allt fokus på Dan Waern

Proffsdebatten gick i ide över vintern men tog åter fart våren 1961, dock med en viktig skillnad från tidigare. Från att ha berört ”friidrottarna” generellt och deras brott mot amatörreglerna riktades nu all fokus mot Dan Waern. Friidrottsförbundet tillsatte en utredning för att komma till rätta med anklagelserna mot Waern. Men arbetet gick långsamt. Friidrottsförbundets försök till förhållande misslyckades dock, eftersom det nu uppstod en maktkamp mellan Friidrottsförbundet och Internationella friidrottsförbundet (IAAF). Det senare hade uppenbart fått kännedom om Waern och dennes erkännande, och krävde i juli 1961 att utredningen av Waern påskyndades (18).

Dan Waern och Gösta "Gösse" Holmér. Den sistnämnda var en legendarisk friidrottstränare och först i Sverige med att föra in vetenskapen i friidrottsträningen.

Foto: Svenska friidrottsförbundets arkiv, Riksarkivet.

Det var nu tre aktörer involverade i "fallet", med olika agendor: Dan Waern, som ville avskaffa amatörreglerna; Friidrottsförbundet, som ville verka för en liberalisering av reglerna; och IAAF, som höll fast vid amatörreglerna. I mitten av juli var utredningen klar, och den slog föga förvånande fast att ersättning till Waern hade utgått med relativt stora belopp. Friidrottsförbundets styrelse beslöt enhälligt, sensationellt nog, att *inte* bestraffa Waern (19). Man var mån om sin guldkalv.

Waern fortsatte att tävla lika intensivt som tidigare, som om inget hänt. Pengarna rullade in, men slutet närmade sig snabbt och oundvikligt. Amatörfundamentalisterna i IAAF, med markisen av Exeter, Lord Burghley, i spetsen, var förstas långt ifrån nöjda med det svenska svaret och krävde att åtgärder skulle vidtas mot Waern. Men en tävling i Oxelösund den 27 juli ändrade snabbt förutsättningarna – och maktbalansen till IAAF:s fördel. Tidningen Södermanlands Nyheter basunerade ut nyheten, att Dan

Waern erhållit 2 500–3 000 kronor och engelsmannen Gordon Pirie 1 500 kronor för att springa i Oxelösund.

Slutet för Waern – seger för IAAF

Förbundet meddelade IAAF att "nya" fakta kommit fram, vilket gjorde att Waern på nytt var under utredning. Det gick uppenbart inte längre för förbundet att skydda sin skyddsling, men man försökte: Prestigefyllda Finnkampen stod för dörren och där behövdes Waern (20).

Friidrottsförbundet var således inte bara pressat av tidningsskriverierna utan även av IAAF och skattemyndigheten. IAAF krävde att få veta om Waern brutit mot amatörbestämmelserna. Men inget svar kom. Istället försökte förbundet återigen att förhålla processen. Situationen blev snart akut och mötena i Friidrottsförbundet avlöste varandra i en strid ström. I ett telegram den 4 september krävde IAAF att Friidrottsförbundet samma dag(!) skulle meddela om Waern brutit mot amatörbestämmelserna eller ej. Förbundet vacklade i sitt svar och Waern avstängdes därför omgående av IAAF från alla *internationella* tävlingar. Waern fick således fortsätta att tävla nationellt.

"Man höll tyst och skvallrade inte om oegentligheter. Alla tjänade uppenbarligen på att ha en svensk världslöpare."

Några dagar senare den 10 september stängdes Waern av Friidrottsförbundet av från allt tävlande även i Sverige. Frågan var dock ännu inte utagerad. I slutet av oktober tog förbundet ytterligare ett steg och stängde av Waern på två år. Man beslöt också att varna vissa arrangörer för att närma sig Waern, och att redovisa otillåtna utbetalningar till utländska stjärnor från deras nationella förbund.

Maktkampen var därmed avgjord, Friidrottsförbundet gav upp och anslöt sig fullt ut till IAAF och dess syn på amatörfrågan. Arrangörerna och ledarna, som erbjudit Waern pengar och vars föreningar tjänat stora summor på honom, lämnades dock ostraffade (21). Endast en enda aktiv

Referenser

1. Persson, L. & Pettersson, T. Svensk friidrott 100 år, s. 376.
2. Telefonsamtal med Dan Waern.
3. Under min egna karriär florerade svarta pengarna i samtliga klubbar jag representerade i varierad grad, och det myglades friskt med reseräkningar m.m. Det var en självklar del av elitidrotten, som ingen ifrågasatte.
4. Tidningsnotiser i främst Idrottsbladet; Intervju med Dan Waern.
5. Intervju med Dan Waern.
6. Wikfelt, L. & Vällstrand, Y. Gimospelen. 2008.
7. Persson & Pettersson, s. 377.
8. Expressen 24 september 1960.
9. Telefonsamtal med Yngve Vällstrand.
10. www.seb.se/Grupp/Hitta_statistik/Historisk_statistik/_Dokument/SOS/Loner/Loner-privat-sektor-tjansteman-1960.pdf, s. 13.
11. Brev till Gunnar Ahlbeck 24 juli 1961. Svenska friidrottsförbundets arkiv. RA.
12. Året Runt nr 46 1960; Protokoll VU 8 juni 1961. Svenska friidrottsförbundets arkiv. RA.
13. Brev 21 mars 1960 från Svenska friidrottsförbundet. Svenska friidrottsförbundets arkiv. RA.
14. Expressen 21 september 1960.
15. GHT 21 september 1960.
16. Året Runt nr 46 1960; Året Runt nr 47 1960.
17. Expressen 22 september 1960.
18. Expressen 21 september 1960.
19. Idrottsbladet 17 juli 1961.
20. Protokoll VU 1 september 1961. Svenska friidrottsförbundets arkiv. RA.
21. Idrottsbladet 29 oktober 1961.
22. Protokoll VU 4 september 1961. Svenska friidrottsförbundets arkiv. RA.
23. Idrottsbladet 25 oktober 1961.

Ett stort tack till Ingemar Ekholm för all hjälp med materialinsamling med mera.

Kontakt

leif.yttergren@gih.se

Anna Larsson, mer känd som "Nora-Anna", från ett terränglopp i Stockholm år 1947.

Foto: Svenska friidrottsförbundets arkiv, Riksarkivet.

drabbades: Dan Waern.

Skattemyndigheten slog också till mot Waern. Polisen i Stockholm gjorde en razzia mot Friidrottsförbundets kansli och beslagtogs förbundets utredning om Waerns ersättningar från olika tävlingsarrangörer (22). Skattemyndigheten hittade förstas oegentligheter och Waern eftertaxerades, men drabbades i slutändan endast marginellt efter att ha tagit hjälp av dåtidens stjärnadvokat, Henning Sjöström. Att polisen gör en razzia mot ett specialförbund inom Riksidrottsförbundet måste vara unikt i svensk idrottshistoria, och säger en del om Waern-affärens dignitet i sin samtid.

Waern var naturligtvis besviken på domen. Han återvände aldrig till löparbanorna. Återigen skrev han utifrån ett klassperspektiv om varför amatörreglerna borde avskaffas:

"Då först blir idrotten RIKTIGT REN och då först kan både de stenrika toppledarna och våra vanliga förbunds- och klubbedare ... gå rakryggade genom livet och ha rent samvete i påsen." (23)

Sektliknande kultur

Att studera en enskild idrottares avstängning för brott mot amatörbestämmelserna åren kring 1960 lockar till reflektion kring större och mer principiella frågor om den hyllade svenska idrottsmodellen:

Det fanns (finns?) en sektliknande kultur inom delar av idrottsrörelsen, ovan benämnd "idrottsfamiljen", inom vilken man höll ihop i vått och torrt. Man höll tyst och skvallrade inte om oegentligheter. Alla tjänade uppenbarligen på att ha en svensk världslöpare: Medierna hade en stjärna att följa och skriva om; förbundet hade en fixstjärna och ett verkligt affischnamn för svensk friidrott; klubbarna tjänade stora pengar på friidrottstävlingarna; och Waern själv hade ett lönsamt och roligt jobb vid sidan om sin firma. Varför ändra på ett vinnande koncept?

Det fanns dock tydligen en gräns när påfrestningarna blev för stora och hotfulla för idrottsfamiljen. Då agerade man och offrade den enskilde idrottsmannen, till exempel Hägg, Andersson och Waern. Jag kan inte låta bli att dra paralleller till cirkusen och tystnaden inom idrottsfamiljen under dopningens storhetstid i slutet av 1900-talet. Den höll även då ihop och slöt leden, medan enskilda idrottare åkte fast i kontroller och offrades.

I kampen om amatöridealet fanns det, förutom en tydlig klassaspekt, också en maktaspekt. Skulle de aktiva, förbundet eller det internationella förbundet ha makten över idrotten och pengarna? Waern och andra aktiva hotade maktordningen genom att sätta sig över regelverket, Friidrottsförbundet och IAAF.

Amatörfrågan förefaller ha varit ett manligt fenomen. I källmaterialet och litteraturen nämns aldrig att någon kvinna skulle ha tagit emot otillåten ersättning. Diskriminerades de kvinnliga idrottarna även när det gällde svarta pengar, kan man undra? Fick aldrig 1940-talets stora löpstjärna Nora-Anna någon ersättning, eller 1960-talets skiddrottning Toini Gustavsson? Bägge två var verkliga affischnamn som lockade storpublik, och borde därmed ha fått gage för sitt deltagande. Men de kanske var av "fel" kön?

Välkommen till den nationella konferensen

Idrott och mångfald

Dolda funktionsnedsättningar - kan alla vara med?

UR PROGRAMMET DAG 1:

- **Idrott och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar**, Maria Unenge Halleback, överläkare med. dr.
- **Physical Activity and ADHD - Forskning kring Idrott och ADHD**, Al Smith, professor vid Michigan State University
- **Handboll för alla - verksamhet för barn med ADHD**, IK Bolton och SISU Idrottsutbildarna Stockholm
- **Den förutsägbara ledaren**, Måns Löf, psykiatrivård Gävle
- **Jag är inte dum i huvudet – jag har Aspberger**, Joanna Halvardsson, bloggare och föreläsare
- **Middag med underhållning på Karlstad CCC**

UR PROGRAMMET DAG 2:

- **Rörelse är en underskattad medicin**, Susanne Wolmesjö, fil. mag. pedagogik, Bosön Idrottsfolkhögskola
- **Fritidsnätet – ett lyckat samarbete över kommungränserna**, Markus Blomqvist, verksamhetsansvarig på People and Technology AB
- **Samtal med aktiva, föräldrar och ledare – våra erfarenheter från idrotten och livet**
- **Allas rätt att vara med**, Mona Sahlin, Riksidrottsstyrelsen
- **Reflektion kring hinder och möjligheter för att klara av de dolda utmaningarna**
- **Mr Tourette och jag – version Classic**, Pelle Sandstrack, föreläsare, författare och ofrivillig ståuppare

Konferensen äger rum på Karlstads universitet och pågår från lunch till lunch 11-12/2 2015

Mer information och anmälan på: www.idrottochmangfald.se

